

OT ZOTLARINING ZOOTEKNIKAVIY KLASSIFIKATSIYASI

Ergashev Alisher Anvarjonovich

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining Toshkent filiali

***Аннотация:** В зависимости от разных пород лошадей, направлений производства и методов использования создано множество пород и групп лошадей. Если пород этого типа в мире больше, то их характеризуют с учетом всех особенностей лошадей, разделяя их на две большие группы: быстрых лошадей и лошадей, передвигающихся со средней скоростью.*

***Annotation.** Many horse breeds and groups have been created depending on different horse breeds, production directions and usage methods. If there are more breeds of this type in the world, they are characterized by taking into account all the characteristics of horses, dividing them into two large groups: fast horses and horses that move at an average speed.*

***Kalit so‘zlar:** ot, zot, naslchilik, yilqichilik, ot sporti, tusi, to‘riq, yengil, ixcham, klasifikatsiya, og‘ir va gavda.*

Kirish. Mamlakatimizda yilqichilik, naslchilik va ot sportini rivojlantirish, mahalliy zotdor otlarni ko‘paytirish, zamonaviy beshkurash va polo sport turini ommalashtirish, sohaga to‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni keng jalb etish, shuningdek, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash maqsadida:

Quyidagilar O‘zbekistonda yilqichilik va ot sportini hamda zamonaviy beshkurash va polo sport turlarini yanada rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari etib belgilansin:

- mamlakatda ot sportini hamda zamonaviy beshkurash va polo sport turlarini aholi o‘rtasida eng ommaviy sport turlaridan biriga aylantirish, iqtidorli yoshlarni

tanlash, saralab olish (seleksiya) va ularni professional sportchilar sifatida tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish;

- ot sporti hamda zamonaviy beshkurash va polo sport turlari bo'yicha professional trenerlar, hakamlarni tayyorlash, o'quv-uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish, ot sportining ilmiy-metodologik bazasini yanada kuchaytirish;

- ot sporti hamda zamonaviy beshkurash va polo sport turlari bilan shug'ullanish uchun zarur moddiy-texnik baza va infratuzilmani shakllantirish, shu jumladan ot sporti klublari faoliyatini rivojlantirish, terma jamoalar uchun o'quv-mashq jarayonini samarali tashkil etish;

- Qurolli Kuchlar va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning jismoniy tayyorgarlik mashg'ulotlariga bosqichma-bosqich ot sporti hamda zamonaviy beshkurash va polo sport turlarini kiritish;

- ot sporti hamda zamonaviy beshkurash va polo sport turlarini rivojlangan mamlakatlar bilan raqobat qila oladigan darajaga yetkazish, xalqaro talab va standartlar asosida mutaxassislarni tayyorlash, yirik xalqaro musobaqalar, jumladan o'smirlar, yoshlar va xotin-qizlar jamoalari o'rtasida jahon va qit'a birinchiliklarini o'tkazish;

- ot sporti hamda zamonaviy beshkurash va polo sport turlarini aholi o'rtasida, shu jumladan ommaviy axborot vositalari orqali keng targ'ib qilish ishlari jadallik bilan olib borilmoqda.

Ot zotlarining klassifikatsiyasi. Respublikamiz mintaqalarining iqtisodiy, ishlab chiqarish va tabiiy - ekologik sharoitlariga, yilqilarning turli xil tiplari, mahsulot yo'nalishi va ulardan foydalanish usulariga qarab juda ko'plab zot va guruhlar yaratilgan. Bunday zotlar dunyo bo'yicha 150 tadan ko'proq bo'lsa, shundan 50 dan ortig'i Rossiya va Markaziy Osiyo viloyatlarida yaratilgan. Akademik A. F. Middendorf otlarning barcha xususiyatlarini hisobga olgan holda ikkita katta guruhga *chopqir otlar*, hamda *o'rtacha tezlikda harakat qiluvchi otlarga* bo'ladi.

Lekin bu klassifikatsiya shartli bo'lgani uchun otlardan foydalanishning barcha xususiyati va belgilarini o'z ichiga to'la qamrab olmagan. Binobarin, so'nggi yillarda ot zotlarining ko'payib borishi va ular tomonidan bajariladigan ish jarayonlari turini har xil bo'lishi hamda naslchilik ishlarini muayyan maqsad va rejali olib borilishi, ularni tarqalishi, ishlabchiqarishda foydalanilishi, xo'jalik jihatidan yo'nalishi va boshqalar yilqi zotlarini yanada tor doirada takomillashtirishni taqozo qildi. Shunga ko'ra yuqoridagi ikki guruh yana kichik yo'nalishlarga bo'linadi. Bunda salt miniladigan **chopqir va serharakat ot zotlari** birinchi guruhga kiritilgan bo'lsa, har xil **aravalarga qo'shiladigan va og'ir yuklarni tortuvchi ot zotlari** ikkinchi guruxda kiritildi. Umuman, yilqichilikda asosiy mahsuloti (chopqirligi, aravaga qo'shgan holda foydalanish yoki og'ir yuk tortish hususiyati)ga qarab qabul qilingan yo'nalishlar qat'iy va o'zgarmas bo'lmay, u shartli bo'lishi tabiiy. Chunki tanlash, mashq qildirish, saralash va naslchilik ishlarini yuqori darajada olib borish natijasida ayrim guruxdar orasidagi farqlar ham o'zgarib boradi. Shunga ko'ra adabiyotlarda ba'zi bir yo'nalishdagi ot zotlarining o'rin almashinishi shubhasizdir.

Yo'rtib yurganda otlar diagonal bo'yicha ikki oyog'ini, masalan, oldingi o'ng oyog'i bilan ketingi chap oyog'ini, so'ngra oldingi chap oyog'i bilan ketingi o'ng oyog'ini baravar ko'tarib, baravar yerga tashlaydi. Bunday harakat qiladigan otlar soatiga 10-12 km yo'l bosadi. Otchoparda yengil poyga aravasiga qo'shilganda chopqir yo'rtoqi otlar 1 km masofani bir-bir yarim minutda bosib o'tadi.

Yo'rg'alab yurgan otlarning harakat tezligi yo'rtib yuradigan otlarning tezligiga teng bo'ladi. O'zbeklar *yo'rg'a ot* deb, yurganda chopmasdan tez va tekis harakatda bo'luvchi otlarni aytishadi. Yo'rg'alab yurishni yo'rtishdan farqi shuki, bunda ot bir gal o'ng tomonidagi ikkala oyog'ini va ikkinchi safar chap tomonidagi ikkala oyog'ini baravar ko'tarib tashlaydi.

Salt miniladigan ot zotlari. Bu zotga asosan egarlab miniladigan otlar kiradi. Bu yo'nalishdagi otlar serharakat, chopqir, qotma, boshi yengil, suyaklari ingichka va ixcham bo'ladi. Ular yo'rtib yura olmaydi, lekin sakrab chopganda tez harakatlanadi,

hozirgi vaqtda dunyo bo'yicha salt miniladigan otlarning arabi va toza qonli zotlari mavjud.

Arabi zoti eng qadimgi chopqir otlardan hisoblanadi. Hozirgi madaniy ot zotlarining asosiy qismi shu zotni mahalliy zotlar bilan chatishtirilishidan vujudga kelgan. Arabi zot ot unchalik yirik emas, balandligi 150 sm atrofida, tusi kulrang, jiyron va qora aralash bo'ladi. Qurg'oqchilikka va tashqi muhit sharoitlariga chidamli. Bu zot dunyo bo'yicha keng tarqalgan. Asosan Markaziy Osiyo davlatlarida, Kavkaz va Stavropol o'lkasida ko'proq uchraydi.

Arabi zoti

Axaltaka zoti

Axaltaka zoti. Turkmanistonning janubiy tumanlarida yaratilgan. Bu zot ot chopqir, qumli sahrolarda salt minib yurish uchun qulay keladi. Balandligi 152-154 sm, pochasining yo'g'onligi 19 sm. Muhit sharoitiga ancha chidamli. Tusi to'riq, ko'k va qorasaman bo'ladi. Chopish tezligi yuqoriligi bilan ajralib turadi.

Qorabayir zoti. Markaziy Osiyo davlatlarida boqiladigan zot otlaridan ko'p jihatdan ustun turadi. Chopqirligi, chidamliligi, chiroyliligi va aravalarga qo'shgan vaqtda yaxshi ishlashi bilan ajralib turadi. Balandligi 152-154 sm. Yirikligi o'rtacha. Tusi to'riq, ko'k va jiyron. Qorabayir otlari O'zbekistonning barcha viloyat va tumanlarida uchraydi. Ayniqsa Jizzah Samarqand viloyatlarida ko'p tarqalgan.

Laqay zoti tog' sharoitiga yaxshi moslashgan, janubiy Tojikistonning Yozyovon vodiysida qadimgi o'zbek qabilasi laqaylar tomonidan yaratilgan. Gavdasi kichikroq. Bo'yi 140-142 sm, tanasining uzunligi 144 sm, ko'krak aylanasi 166 sm, pochasi 18 sm. Rangi saman va turli xilda bo'ladi. Asosan Tojikiston viloyatlarida tarqalgan.

Qorabayir zoti

Laqay zoti

Chopqir ot zotlari. Bu yo‘nalishdagi ot zotlari chopqirligi va yo‘rg‘alab tez yurishi bilan boshqa zotlardan f arq qiladi. Bu yo‘nalishdagi otlar *don va budyonniy zoti, kustanay va novokirgiz* kabi ot zotlari kiradi.

Budyonov zoti chopqirlik va uzoq masofani qisqa vaqt ichida bosib o‘tishda don zotidan ustun turadi. Bu zot Rostov viloyatida birinchi otliq armiya yilqichilik zavodida yaratilgan. Bundan maqsad don zotining barcha ijobiy xususiyatlaridan foydalangan holda yirik vaznli, mustahkam konstitutsiyaga ega bo‘lgan, poda sharoitiga moslashgan va chidamli zot yaratishdan iborat. Urush yillarida bu zot otlardan keng foydalanilgan. Ular 500-600 km masofani 5-7 kunda bosib o‘tganlar. Bu zot vakillarining bo‘yi 162-163 sm, tanasining qiya uzunligi 164-168 sm, ko‘kragining aylanasi 187-191 sm, pochasi 20-20,5 sm. Rangi sarg‘ish targ‘il, qora va tilla rang. Bu zot Rossiyaning ko‘plab viloyat va zonalarida keng tarqalgan.

Budyonov zoti

Qirg‘iz zoti

Novokirgiz (qirg‘iz) zoti U bundan 4 ming yil avval otchilik bilan shug‘ullangan qirg‘izlarning qadimgi ajdodlarining otlaridan kelib chiqqan. Bu zot Mo‘g‘ul va

qisman sharqona ot zotlarining sezilarli ta'sirini boshdan kechirgan. Qirg'iz otlarida bo'yi kalta, ko'pincha kiyik bo'yinli, katta cho'zilgan tanasi, kam rivojlangan qurloqlari va to'g'ridan-to'g'ri kuchli tanasi, cho'kkan orqasi, qisqa va to'q rangli old va orqa oyoqlari hamda juda kuchli tuyoqlari bor. Ularning o'rtacha balandligi 137 sm, pasterning kengligi 17,5 sm. Teri rangi xilma-xil, boshqalarga qaraganda esa ko'pincha dafna va kulrang otlar mavjud.

Otlar juda kuchli va oddiy, ular deyarli butun yil davomida yaylovda o'tlaydi va qishda ozgina pichan bilan qanoatlanadi. Qirg'iz otlari egar va jabdug'da ishlash uchun moslashgan. Qirg'iz zotini yaxshilash maqsadida toza zotli chavandoz otlari va Don ayg'irlari bilan chatishtirilib tog'da ishlashga moslashgan yangi qirg'iz ot zotini ko'paytirishga erishilgan.

Yo'rtoqi zotlar. Orlov zoti. Bu zot Voronej viloyatidagi Xrenovskiy yilqichilik zavodida yaratilgan. Zot vakillarining tusi kul rang qora. Ular yakka, qo'sh holda va uchtalab aravalarga qo'shiladi. Bo'yi 158-161 sm, tanasining qiya uzunligi 160-161 sm, ko'krak aylanasi 180-183 sm, pochasi 18,8-20,3 sm. Bu zot Rossiya viloyatlarida ko'paytiriladi.

Orlov zoti.

Sovet og'ir yuk tortuvchi ot zoti

Og'ir yuk tortuvchi ot zotlari. Og'ir yuk tortuvchi otlar bundan 170-195 yil ilgari rivojlangan kapitalistok mamlakatlarda keng tarqalgan bo'lsa, ular Rossiyaga keyinroq keltirila boshlangan. Bu yo'nalishdagi ot zotlari asosan Voronej, Tambov, Penza va boshqa viloyatlarda urushdan so'ng urchitila boshlangan. Ayrim bu zotli otlar Ivanovo viloyatida mahalliy biyalarni «Kleydesdal» va «Shayr» zotli og'ir yuk tortuvchi ayg'irlar bilan qochirish natijasida yaratilgan. Vakillari yirik vaznli,

temperamenta yuqori juda og'ir yuk tortishga moslashgan. Masalan, «Mudriy» laqabli ayg'iri 8 yoshligida 13870 kg yukni, «Legion» laqabli ayg'ir esa 16400 kg yukni tortganligi adabiyotlardan ma'lum. Bu zot otlarning bo'yi 157-161 sm tanasining qiya uzunligi 162-165 sm, ko'kraginging aylana uzunligi 183-196 sm, pochasinging aylanasini 23-24 sm. Rangi qora, oyog'ining pastki qismi va burnining usta oq jun bilan qoplangan. Ba'zan kul rang, tam qora va targ'il bo'ladi. Asosan Rossiyaning ayrim viloyat xo'jaliklarida ko'paytariladi.

Xulosa. Birinchidan tez yuguradigan, tanasi ixcham, yengil, kichik aravalarga qo'shgan vaqtda uzoq masofani qisqa vaqt ichida bosib o'tadigan ot zotlari bularga salt miniladigan va yortoqi ot zotlari ya'ni: arabi, axaltaka, qorabayir, loqay, budyonov, don, yangi qirgiz va ot zotlarini keltirsak bo'ladi.

Ikkinchidan esa sekin yuradigan, og'ir yuklarni torta oladigan, jussasi yirik otlar kiritilgan. Bularga: orlov, viladimir, sovet og'ir yuk tortuvchi, kushum, ardenna va boshqa ot zotlarini kiritishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Sh.M.Mirziyoyev. "Yilqichilik va ot sportini yanada rivojlantirish hamda zamonaviy beshkurash va polo sport turini ommalashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori PQ-5024 Qaror 2021 yil 11 mart.
2. Xolmirzayev.M. "Yilqichilik va tuyachilik". O'quv qo'llanma."Dizayn-Press" nashriyoti, Toshkent, 2013yil
3. E.D.Nurboyev, Sh.A.Madrahimov. A.A.Ergashev, J.Z.Xalilov "Yilqichilik va tuyachilik". amaliy mashg'ulotlar uchun o'quv qo'llanma."Zamon poligraf" nashriyoti, Toshkent, 2023 yil.
4. James M. Giffin M.D. Horse Breeding. 2015.